

Katholieke architectuur in de twintigste eeuw

“Sic enim dilexit Deus mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.” (Johannes 3,16)

Katholieke architectuur in de twintigste eeuw

De vier architecten van de Leidse familie Van der Laan

MICHEL REMERY

Hilversum
Verloren
2018

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door financiële steun van de gemeente Leiden en het Nuyensfonds.

Afbeeldingen op het omslag: Leiden, Herensingel 3, Sint Josephkerk, middenschip (1925). Architecten Leo & Jan van der Laan; Vaals, Abdij Sint Benedictusberg, kerk, middenschip (1964). Architecten Hans & Nico van der Laan.

De foto's zijn gemaakt door de auteur, tenzij anders aangegeven. In dat laatste geval staat de maker of eigenaar vermeld.

ISBN 978-90-8704-707-8

© 2018 Michel Remery & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Layout: Rombus, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Afkortingen	12
1 Inleiding	15
Vier architecten	15
Twee ervaringen	15
Nederlandse architectuur	16
KADER 1.1 Modernistische architectuur	16
Contextualisering	18
Bronnen	18
Voornamen en opbouw	19
Op zoek naar schoonheid	19
KADER 1.2 Traditionalistische architectuur	20
2 Het gezin Van der Laan	22
2.1 Grootouders en ouders	22
Oorsprong	22
Grootvader Johannes van der Laan	22
Leo van der Laan	23
Vrouw en kinderen	25
Gezinsleven	26
KADER 2.1 Katholieke emancipatie	28
2.2 Kinderen Van der Laan	29
Corry van der Laan (zuster Lutgarde)	29
Johanna van der Laan	29
Jan van der Laan	31
Leny van der Laan (zuster Gertrude)	32
Juliette van der Laan	33
Hans van der Laan	34
Nico van der Laan	35
KADER 2.2 Katholieke kerkenbouw	36
2.3 Een Leidse jeugd	37
Gezinsleven in Leiden	37
Een architectonische leefomgeving	39
Natuur	40
Geloof	42
Kijken	43
Arts and Crafts?	44

3	Stamvader Leo	45
3.1	Start in Leiden	45
	Leo vestigt zich	45
	Bouwkunde en ethiek	45
	Sleutelen aan de parochiekerk	46
	Winkels en woningen	47
	KADER 3.1 Architectonische ontwikkeling van Leo	49
3.2	Vooruitgang	50
	Doorbraak in de zorg	50
	Gevarieerde opdrachtgevers	51
	Bedrijfspannen	51
	Fabrieken en woningen	52
	Scholenbouw	53
	KADER 3.2 Katholieke sociale leer	54
3.3	Een katholieke architect	55
	Werkhouding	55
	Kerkelijke opdrachten	56
	Woningcomplexen	57
	Opmaat tot samenwerking	57
4	Architectenbureau Van der Laan	60
4.1	Samenwerking	60
	Een nieuwe start	60
	Vader en zoon	61
	Scholenbouwers	61
	Stijlverschuiving	63
	Ziekenhuizen	64
	Woningen	66
	Leids hofje en Noorderkwartier	67
	KADER 4.1 Delftse School	68
4.2	Kerkenbouwers	69
	Kerken en kapellen	69
	Diverse stijlen	70
	Goede Herderkerk	72
	Katholieke enclaves	73
	KADER 4.2 Architectonische ontwikkeling van Jan	74
4.3	Katholieke ondernemers	75
	Industrie en handel	75
	Koffiebranderij en bankwezen	77
	Modewarenhuizen C&A	78
	Koude en werkeloosheid	79
	Jan en Nico	80
	Afscheid	81

5	Jan van der Laan	84
5.1	Een eigen aanpak	84
	Nationale erkenning	84
	Bescheiden patriarch	85
	KADER 5.1 Bossche School	85
	Jan en de Bossche School	86
	Oorlog en wederopbouw	87
	Stedenbouw en stadsontwikkeling	87
	Tilburg en Nijmegen	89
	Compagnons en medewerkers	90
5.2	Bouwmeester	91
	Visie op kerken	91
	Bossche en Delftse invloeden	92
	Afwisselende vormentaal	94
	Raadhuizen in de prijzen	95
	Onderwijsinstellingen	96
	Zorg	97
	Woningbouw	99
	C&A breidt uit	100
5.3	Receptie	101
	In de prijzen	101
	Sint Radboudziekenhuis	101
	Ervaringen in Tilburg	102
	KADER 5.2 Toenemende kritiek	103
	Ontwikkelingen in Eindhoven	103
6	Vijf ontwerpen van Leo en Jan nader beschouwd	106
6.1	Criteria	106
6.2	Analyse gebouwen	106
	Leiden 1906: Sint Elizabethziekenhuis	106
	Leiden 1925: Sint Josephkerk	110
	Oegstgeest 1934: woonhuis Van der Laan	113
	KADER 6.1 De opkomst van het warenhuis	118
	Leiden 1935: Vroom & Dreesmann	119
	Haarlem 1960: industrie- en huishoudschool	122
	KADER 6.2 Bossche School in Haarlem?	126
6.3	Afsluiting	126
	Een goed besteed leven	126
	Overlijden	128
7	Hans en Nico: van architect tot monnik	193
7.1	Bouwkunde	193
	Maken	193
	Delft	193

Professoren	194
Ruzie en bewondering	195
Bouwkundige Studie Kring	196
Delftse School en Bossche School	196
Vruchtbare samenwerking	198
Romantiek of de ware vorm	199
KADER 7.1 Platonisme en thomisme	199
7.2 Hans' nieuwe leven	200
Roeping	200
Antwoorden en vragen	201
Kennismaking met Solesmes	201
Oosterhout	203
Kloosterleven	203
Intrede	204
Studie en spel	205
Wijze lessen	205
Geloften	206
Filosofie en theologie	207
7.3 De sacristie	208
Paramenten	208
Sacristie	209
KADER 7.2 Geestelijk leven	210
De laden van de sacristie	211
Liturgie	212
8 Bouwkunde in het klooster	213
8.1 Terug naar de architectuur	213
Bouwkunde	213
Het plastische getal ontdekt	214
Oorlogsjaren	215
Bevrijding	216
Een kerk in Vaals	217
Thuis in Vaals	219
Concilie	220
KADER 8.1 De Swinging Sixties	220
8.2 Theorie: alles komt samen	221
Lezingen te Leiden	221
Oude monumenten	222
Naoorlogse inspiratie in Breda	223
8.3 De Cursus Kerkelijke Architectuur	225
Nico als architect	225
Wederopbouw in 's-Hertogenbosch	226
Kritiek	228

	Klassieke verhoudingen	228
	Een groeiende kloof	230
	Inspiratie in het buitenland	231
	KADER 8.2 Ostia in Vaals	232
	Bossche versus Delftse School	233
	Rotsvast vertrouwen	234
9	Theorie van liturgie en architectuur	235
9.1	Vormenspel	235
	Concentrische benadering	235
	Vorm en schoonheid	236
	Definitie van liturgie	236
	Ima summis	236
	Kringloop	237
	Vormenspel	238
	Vormen van de natuur	238
	Vormen van de maatschappij	238
	Vormen van de liturgie	239
	De kerk als mooiste huis	239
	Het geheim van schoonheid	240
	Proportionele relatie	241
	Getallenleer	241
	KADER 9.1 De getallen van het plastische getal	242
9.2	Het plastische getal	243
	De architectonische ruimte	243
	De kenbare ruimte	245
	Maten en verhoudingen	246
	Abacus	247
	Morfotheek	247
	KADER 9.2 Thematismos	249
9.3	Bronnen	250
	Zelfstandig benedictijn	250
	Solesmes	250
	Kerkvaders	251
	Natuur en bovennatuur	251
	Een heilige kosmos	252
	Bovennatuurlijke genade	252
	Ambivalentie	253
	Vitruvius	253
	Allesomvattende theorie	254
10	Vijf ontwerpen van dom Hans en Nico nader beschouwd	255
10.1	Echte architectuur	255

	Ontwikkelingsstadia	255
	Strak stramien	255
	Geest en lichaam	256
	Voor alle tijden	257
10.2	Toepassing van de theorie	257
	Helmond 1948: Devotiekapel	257
	Vaals 1962-1968: Crypte en abdijkerk	259
KADER 10.1	Het plastische getal in Vaals	262
	Roosenberg 1974: Een Belgische abdij	263
KADER 10.2	De hand van de architect	266
	Best 1981: Privéwoning	267
	Tomelilla 1991: Een Zweeds klooster	269
10.3	Besluit van de eeuw van Van der Laan	272
	Monnik en bouwkundige	272
	Overlijden Nico	273
	Sterven Dom Hans	273
11	Excursus: Het plastische getal in vaatwerk en kleding	275
11.1	Allesomvattende ontwerpen	275
	Het mysterie in de alledaagse dingen	275
	Mooi in zichzelf	276
	Een bijzondere glans	276
	Alles uit één hand	277
	Zoeken naar essentie	278
11.2	Vaatwerk	278
	Handwerk	278
	Verhoudingen	279
KADER 11.1	Het plastische getal in kelken	280
	Andere voorwerpen	281
	Schoonheid voor functie	282
	Nobele elegantie	282
11.3	Kleding	283
	Liturgische gewaden	283
	Een theorie voor kleding	284
	Barbaarse kledij	284
	Paramentenatelier	285
	Internationale faam	286
	Kazuifels	287
	Twee basisvormen	287
	Omgelagen mantelvorm	288
	Afhangende tuniekvorm	290
	Perfectionisme	291
KADER 11.2	Het plastische getal en de menselijke maat	294

Religieuze habijten	293
Benedictijner kleding	295
Overige kleding	296
12 Een wederzijdse schatplichtigheid	299
Invloedrijk gezinsleven	299
De eeuw van Van der Laan	299
Vader en zoon	300
Delftse School	300
Traditionalisme en modernisme	301
Bossche School	301
Toenadering en afstand	302
Het plastische getal	302
Niet altijd geldig	303
Van het aardse naar het goddelijke	303
Katholieke architectuur	304
Noten	305
Bijlage 1 Werken van Leo & Jan van der Laan	331
Bijlage 2 Werken Dom Hans & Nico van der Laan	365
Bibliografie	376
Primaire bronnen	376
Geraadpleegde archieven	376
Andere primaire bronnen	380
Publicaties Van der Laan	380
Oude auteurs	383
Magisterium	384
Electronische bronnen	384
Secundaire literatuur	384
Secundaire literatuur Van der Laan	384
Secundaire literatuur algemeen	398
Interviews door de auteur	400
Register van personen	401
Register van zaken	407
Dankbetuiging	411

Afkortingen

- AAS *Acta Apostolicae Sedis*, Roma (1909-)
- AE *L'Artisan liturgique*, Brugge (1927-1940); *L'Artisan et les Arts Liturgiques*, Brugge (1946-1949); *L'Art d'Eglise*, Brugge (1950-1957); *Art d'Eglise*, Brugge (1958-1980)
- AR HvdL, *De architectonische ruimte. Vijftien lessen over de dispositie van het menselijk verblijf*, Leiden 1992³
- AKKV Algemene Katholieke Kunstenaars Vereeniging
- AVdL *Archief Hans van der Laan OSB*, Vaals
- BLO Buitengewoon Lager Onderwijs
- BSK Bouwkundige Studie Kring
- BW *Bouwkundig Weekblad*, Amsterdam – 's-Gravenhage (1881-1927); *Bouwkundig Weekblad Architectura*, 's-Gravenhage (1927-1941); *Bouwkundig Weekblad*, 's-Gravenhage (1945-1946)
- CKA Cursus Kerkelijke Architectuur
- CSEL *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, Wenen (1866-)
- e.g. *exempli gratia*
- et al. *et alii*
- Fotoboek Oosterhout
N.N., *Fotoboek van Oosterhout, aangeboden aan H. van der Laan ter gelegenheid van zijn gouden professiefeest*, 26 mei 1979 [Ongep. AVdL].
- HBS Hogere Burger School
- HR *Verslag. Handelingen van den Gemeenteraad*, Leiden
- HvdL Dom Hans van der Laan OSB
- JvdL Jan van der Laan
- KB *R.K. Bouwblad*, Heerlen (1929-1939); *Het Bouwblad*, Heerlen (1940-1942); *Katholiek Bouwblad*, Heerlen (1946-1959); *Tijdschrift voor Architectuur en Beeldende Kunsten*, Heerlen (1960-1967)
- KSV Katholieke Studentenvereniging
- LC *Leydse Courant*, Leiden (1668-1824); *Leydsche Courant*, Leiden (1824-1870); *Leidsche Courant*, Leiden (1870-1947); *Leidse Courant*, Leiden (1947-1992)
- LD *Leidsch Dagblad*, Leiden (1860-)
- LEMVOG Leidsche Exploitatie-Maatschappij van Onroerende Goederen
- LJ *Leidsch Jaarboekje: Jaarboekje voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en Rijnland: tevens orgaan der Vereeniging 'Oud Leiden'*, Leiden (1904-)
- LO Lager Onderwijs
- LvdL Leo van der Laan
- MSC *Missionarii Sacratissimi Cordis Iesu* (missionarissen van het Heilig Hart)
- MULO Meer Uitgebreid Lager Onderwijs
- NCI Nationale Confectie Industrie

NLC	<i>Nieuwe Leidsche Courant</i> , Leiden (1920-1980)
n.b.	niet bekend
N.N.	<i>nomen nescio</i>
NP	HvdL, <i>Le nombre plastique. Quinze leçons sur l'ordonnance architectonique</i> , vert. X. Botte, Leiden 1960
NvdL	Nico van der Laan
OL	<i>L'Ouvroir Liturgique</i> , supplement bij <i>AE</i>
OSB	<i>Ordo Sancti Benedicti</i> (benedictijnen)
s.l.	<i>sine loco</i>
SJ	<i>Societas Jesu</i> (jezuïeten)
ULO	Uitgebreid Lager Onderwijs
Ongep.	Ongepubliceerd
z.d.	zonder datum
z.p.	zonder paginanummer
Zr.	Zuster

